

Pécsi Tudományegyetem
Természettudományi Kar
Földtudományok Doktori Iskola

**A RÁDIÓZÁS, MINT KOMMUNIKÁCIÓS INNOVÁCIÓ
TÉRBE ÉS IDŐBEN**

Közzolgálati, kereskedelmi, helyi, közösségi és internetes rádiózás

Doktori értekezés tézisei

Szigethy Emma

Témavezető:
Dr. Tóth József DSc
egyetemi tanár

Pécs, 2007.

A doktori program címe: Földtudományok Doktori Program

Vezetője: Prof. Dr. TÓTH JÓZSEF D.Sc.
egyetemi tanár, rector emeritus
PTE TTK Földrajzi Intézet

A doktori témacsoport címe: Kommunikáció földrajz

Vezetője: Prof. Dr. TÓTH JÓZSEF D.Sc.
egyetemi tanár, rector emeritus
PTE TTK Földrajzi Intézet

A disszertáció tudományága: médiakutatás

Témavezetője: Prof. Dr. TÓTH JÓZSEF D.Sc.
egyetemi tanár, rector emeritus
PTE TTK Földrajzi Intézet

1. BEVEZETÉS

A 20. század végétől egyre erőteljesebben tapasztaljuk, hogy nincs még egy terület, amely olyan jelentős mértékben fejlődne, mint a kommunikáció. A kommunikáció átszövi életünk mindennapjait, befolyásolja cselekedetünket, döntésünket.

A kommunikáció szó jelentése összetett: közlés, híradás és annak eredménye (Magyar Értelmező Szótár). Ennél egy sokrétűbb meghatározás szerint a kommunikáció nem más, mint információk közlése vagy cseréje, valamilyen erre szolgáló eszköz, jelrendszer segítségével. Ritkán önmagát a közleményt is jelenti (Idegen szavak és kifejezések szótára). Régies jelentése összeköttetés, közlekedés, érintkezés.

A kommunikáció lényege, hogy egymással kapcsolatban lévő felek egy általuk elfogadott jelrendszerrel képesek egymással valamit közölni, s ily módon befolyásolni egymás viselkedését. A jel ebben a folyamatban bármi lehet, ami nem csak önmagával azonos, hanem ezen felül valamire utal (FERCSIK E. – RAÁTZ J. 1999). A kommunikáció általános fogalmánál maradvá megállapíthatjuk – ha ez a folyamat valóban nem más, mint bizonyos információk közlése, cseréje –, hogy minden olyan helyzet kommunikációnak tekinthető, amelyben két vagy több, viszonylag független rendszer egymást szabályozva áll szemben. Így akár emberek, akár állatok, akár gépek cserélnek információt, szükség van adóra (küldőre), vevőre (befogadóra), egy csatornára vagy egy közegre, mely az adót és a vevőt összeköti, egy információra, amelyet az adó a vevőnek eljuttat a csatornán, s végül valamilyen közös kifejezőeszközre, kódra, mely a megértést szolgálja (SZABÓ K. 1997). A kommunikáció olyan interaktív folyamat és rendszer, amelyben a résztvevők kölcsönösen kerülnek információt adó és azt dekódoló, vevő szerepbe.

A nagy információtechnikai forradalmak – a nyelv, az írás, a nyomtatás, a távközlés, a számítógép-hálózatok megjelenése és fejlődése – vizsgálatában mindmáig a kommunikációs mozzanat kiemelése uralkodik, mert gondolkodás-lélektani szempontból nagy információrendszerek elsősorban kommunikációs összefüggéseiket láttatják. Ez elfedi az eredeti, nem kommunikációs természetű alapokat (KUNSZENTI M. 1995).

A világméretűvé nőtt számítástechnikai rendszerek esetében tudjuk, hogy az induláskor egy numerikus természetű kényszerfeltétel, a nagy számításgényű feladatok megoldása volt a kiinduló pont. A feladat megoldását mind tökéletesebben megoldó gépek sokadik generációjánál lépett csak be a látványos kommunikatív funkció.

Az írás tekintetében a legutóbbi időkhöz nem volt ilyen egyértelmű a helyzet. Az írásrégészeti kutatások eredményeképpen tudjuk, hogy amikor a nyilvántartási céllal működtetett számoló kövecské rendszer képtelennek bizonyult a mennyiségek és a jelzett termékek kevert rögzítésére, a jelek kombinációját lehetővé tevő ős-szintaxissal sok egyéb helyről importált megoldás (fazekas-jegyek, pecsétek, mágikus szimbólumok, stb.) olvadt össze egy új rendszerré.

A nyelv kialakulása és antropogenezisére vonatkozó rekonstrukciók esetében nehezen tartható fenn a kommunikációs interpretáció. Chomskytól Bickertonon át Csányi Vilmosig számos erős és meggyőző érvet olvashatunk erről, noha a nyelv evolúciós előnyének valódi, nem kommunikatív tartalmáról még folynak a viták. Az kétségtelen, hogy a nyelvi megnevezéssel megnövekedett számú környezetelem vált reprezentálhatóvá, így a beszélt nyelv mögött is egyfajta numerikus „kihívás” értékelhető. Ez a kommunikációs folyamat rendszerében is nyomon követhető.

A történeti gondolkodás számára a kommunikációs rendszerek tanulmányozása kedvelt terület. (Számos munka jelenik meg a „communication history” köréből, miközben azonban kevés az „information history” típusú feldolgozás.) Napjainkban az információ és a kommunikáció súlya meghatározó, a társadalom kultúráját folyamatosan befolyásoló tényezők. A társadalomra, amely technikailag fejlett (az új információikkal élni tud) számtalan

kifejezés létezik. Emlegetjük a tudás társadalmaként, tudásalapú társadalomként, és/vagy kommunikációs társadalomként, telematikus társadalomként. A legtöbb kifejezésben benne rejlik a feltételezés, hogy a jövő egy olyan társadalomé, amelyben egyeduralkodó a technikai kommunikáció, a digitalizált kommunikációs rendszer.

A digitális technológia nem csupán a kommunikáció digitalizálását jelenti, hanem az új eljárások, és eszközök megjelenését is. Kialakulásában többek között a nyolcvanas évek elején lezajló mikroelektronikai fordulat, a műholdas technika, az üvegszálak kábel és a velük kapcsolatos tudományos kutatások köre, illetve az elsajátított új ismeretek játszottak szerepet. A holnap médiavilága a digitalizált kommunikációs rendszer előnyeit kihasználva, gyors fejlődés mentén újabb és újabb kapcsolatrendszereket indukál. A kapcsolatok alapja az információ, amely értékes forrás és az marad a jövőben is.

Az információ a kapcsolatokon kívül másrészt a tudás alapja. A tudás hatalom, ez pedig a mind több és gyorsabb információ megszerzésén nyugszik. Egy információs társadalomban, amelyben rengeteg információ „termelődik” elengedhetetlen, hogy a túlkínálatból ki tudjuk választani a számunkra megfelelőt. Így válik egyre fontosabbá a választás lehetősége és az ezt segítő szelektáló szolgáltatások széles köre. Az Internetnek köszönhetően jóformán mindenütt elérhető a legújabb információ, ráadásul szinte a megszületésével egyidejűleg. Ez az egyetemes információhoz való hozzáférhetőség azért pozitív effektus, mert aki képes felhasználni az információkat, azaz képes szelektálni és értelmesen párosítani őket, tudáshoz juthat.

2. KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK

A rádiózás fejlődése a XX. század első harmadától kezdve egyre szorosabban kapcsolódik a különböző társadalmak politikai történetéhez, később pedig már a globális nemzetközi folyamatokhoz is. Bár a rádió megszületése óta, de különösen az utóbbi években számos tanulmány, kutatás kísérelte meghatározni a rádiónak a tömegekre gyakorolt hatását; megvizsgálni hatékonyságát, mint tömegkommunikációs eszköz, befolyásának módját, területét, mégis kevés összefoglaló munka született. Az amerikai D. J. BOORSTIN találóan jegyezte meg, hogy „több témára, mint például a fényképezés története, a művészeti reprodukció technikai fejlődése, az idegenforgalom, a hotelek-motelek vagy a rádiózás és televíziózás története, úgy tekintenek, mint ami a történész szakmai méltósága alatt – vagy legalább is annak csupán a peremén – van”.

MARSHALL MCLUHAN tömegkultúra-elmélete értelmezésében elsőként tudatosította olyan találmányok jelentőségét, mint a rádió és a televízió, és a hatást, amelyet ezek világméretűre és életvitelünkre gyakorolnak (MCLUHAN, M. 1964). Szintén ő mutatott rá kellő nyomatékkal, hogy e közvetítő eszközök hatása lényegileg más, mint egy könyv vagy filmé, hogy sajátos eszközökkel és effektusokkal élnek, és hogy előfeltételeik technológiai jellegűek, azaz korunk elektronikus vívmányaira épülnek. Szerinte a rádió és a televízió vált az igazi tömegkommunikációs eszközzé. Ma a legelterjedtebb, legkedveltebb, már-már nélkülözhetetlen médiumai szórakozásnak, időtöltésnek, röviden: ezek a hézagpótlók, amelyek elfeledtetik az emberrel, hogy nem tud mihez kezdeni szabad idejével. Véleménye szerint ezek nélkül úgyszólván elviselhetetlen volna a legtöbb ember élete, és valóban, alig van ma már olyan háztartás – bizonyos elszigetelt, falusi jellegű településektől eltekintve -, hogy ne akadna legalább egy rádió, de lehetőleg egy televízió is. Nemcsak azért alkalmasak tömegfogyasztás céljára, mert az általuk nyújtott szórakozás igénytelen, hanem azért is, mert elviselhető áron megszerezhetők.

BERELSON, LAZARFELD és MCPHEE szociológusok tanulmányukban azt vizsgálták, milyen szerepet játszottak a tömegkommunikációs eszközök 1948-ban az Egyesült Államokban, az elnökválasztási kampány során. Megállapították, hogy a

tömegkommunikációs eszközök kikristályosítják és megerősítik a véleményt, de meg nem változtatják. Ez a megállapítás sok szociológus ellenszenvét váltotta ki, de sok követőre is talált.

„A tömegközlelési eszközök hatása” című munkájában JOSEPH T. KLAPPER a tömegkommunikációs eszközök hatásait vizsgálta. Véleménye szerint ezek az eszközök közvetítők útján és nem közvetlenül hatnak. Céljuk a kommunikáció, nem pedig egy álláspont megszilárdítása. Elegendő, ha meghallgatjuk barátunkat, biztosan elmeséli majd, esetleg kihangsúlyozva az esetet. Az effajta közlés általában így kezdődik: „Hallottad a rádióban?...vagy „Azt hallottam a rádióban, hogy...”.

Crosby-szabálynak nevezhetnénk a következő megállapítást, melyet JOHN CROSBY, a New York Herald Tribune kritikusa tett, miszerint sokkal lényegesebb a téma, mint az, hogy ki beszél a mikrofonba. A beszélő hatalma a témától függ.

A tömegkommunikáció társadalomra kifejtett hatásáról bővebben Lazarsfeldnél olvashatunk. Ő az, aki aggodalmát fejt ki a rádió és a televízió társadalmi hatásával kapcsolatban. Megállapítja, hogy a diktatórikus országokban élő rádióhallgatókat a rádió monopolizáló hatása foglalkoztatja leginkább. A kormányok monopolizálva a rádiót, állandó ismétlésekkel és az ellenvélemények elfojtásával kizárólagosan meghatározzák a lakosság véleményét.

McLuhen később élesen támadta Lazarsfeld megállapításait, miszerint még a legföldhözragadtabb és legkevésbé vizuális európai kultúrák se maradtak érzéketlenek a rádióval szemben (MCLUHEN M. 1964).

M.R. ARONNAK az a véleménye, hogy a rádió az egyetlen kommunikációs eszköz, mely majdnem a teljes lakosságra ugyan olyan hatást gyakorol. Ezt nem sikerült a televíziónak detronizálnia, mindenütt hallatja hangját. Kiemeli, hogy jórészt nem a tartalom a fontos – hogy mit mond a rádió –, hanem a közlés módja, ahogyan továbbadja az információkat.

A rádió jelentősége különösen nagy volt a fiatal országok nemzetté válásában, a kulturális és szociális fejlődésben. FRANCIS BEBEY erről így vall: „Szeretjük a rádiót, segítségével felfedezzük saját magunkat, kultúránkat, művészetünket. Lehetőséget ad arra, hogy összehasonlítsuk népdalainkat más népek dalaival. Megtanít arra, hogy ne irigyeljünk senkit, hiszen saját magunknak is meg van kulturális örökségünk, elragadó, eredeti muzsikánk. Számos értékkel rendelkezünk, s a rádió megtanít bennünket, hogy gondosan őrizzük értékeinket. Szeretjük a rádiót, mert beszélhetünk a szomszédos országok népeivel, megismertethetjük őket országunkkal, szokásainkkal. Segítünk, hogy jobban megértsenek bennünket. Így szolgáljuk leginkább az egész emberiség javát” (BEBEY F. 1963).

A téma kutatásának magyar előzményeit tekintve elsőként az 1930-ban Budapesten, a Rádióélet gondozásában megjelent a Magyar Rádió öt esztendeje 1925-1930 című képeskönyvvel kell kezdeni a sort. Ennek folytatásaként látott napvilágot 1935-ben, a Magyar Királyi Posta, a Magyar Telefon Hírmondó és a Rádió Rt. közös műve, „A tízéves Magyar Rádió 1925-1935” című képes könyv. Mindkét kiadvány részletes áttekintést nyújt a kornak megfelelő rádiózásról, a rádiós technológia fejlődéséről. Az ezeket követő esztendőben további 26 kiadvány látott napvilágot a Magyar Rádió és részben a Magyar Televízió jeles képviselőiről, például az „Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós pokoljárása a médiában és a politikában, 1919-1941” című munka (Polgart Kiadó, Budapest, 2000).

A rádiózásról többek között Kozma MIKLÓS, NÉMETH LÁSZLÓ, SUGÁR GUSZTÁV, AJTÓSI DÜRER K., CSERÉS MIKLÓS DR., a BBC irányelvei, GÁLIK MIHÁLY, GYÖRGY PÉTER, GLATZ FERENC, ORMOS MÁRIA, TÓTH ESZTER, BARCS SÁNDOR, SCHÖPFLIN GYULA illetve a rádiózás technikai fejlődéséről HECKENAST GÁBOR, HORVÁTH GYULA, SZÓTS ERNŐ, UJHÁZY LÁSZLÓ művei szolgáltak kutatómunkám alapjául.

Az említett szerzők – elismert szakemberek és rádiós szakemberek – a rádiózás kezdetéről, a műsorszórásról fejtették ki gondolataikat, és pontosan nyomon követték a rádiótechnikai fejlődést.

1975-ben a hazai rádiózás ötvenedik évfordulójára a Tömegkommunikációs Kutatóközpont fiatal történészcsoportja kapott megbízást a magyarországi rádiós műsorszórás első évtizedeinek történettudományi elemzésre. Ebben a tanulmányban a hazai rádiós hírszórás első két évtizedének eseményeit, folyamatait, összefüggéseit az akkori társadalmi viszonyok politikai történetének és ideológiai történetének szerves részeként értelmezik.

Amikor szakdolgozatomat témájára koncentrálni kezdtem a kutatás előkészítését, először a Magyar Rádió Könyvtárát, majd Archívumát kerestem fel. A 19. század végétől sok publikáció látott napvilágot. Viszont a Magyar Rádióban az elméleti anyagok gyakorlati megvalósításáról szinte semmilyen anyag nem állt rendelkezésre.

Ezen hiány pótlására, valamint a Magyar Rádió szervezésében folyó belső és külső képzések, továbbképzések, tanfolyamok lebonyolításához szükséges volt egy kiadvány elkészítése, amely egységbe foglalta a Magyar Rádió archívumát. A feladatban részt vehettem én is. Illényi Katalin segítségével felkutattam adatokat, tényeket, közléseket, amelyek az akkor 75 éves Rádió történetének évét átívelték. A Rádió archívuma minden egyes részének hatalmas irodalma van. Ezután a kezdetektől történeti áttekintést próbáltam készíteni arról, hogy hogyan, mikor kezdődött a rádiózás, kik vettek benne részt, milyen művek születtek - és persze ezeket át is tanulmányoztam. A Magyar Rádióknak több olyan saját kiadványa van, amelyet hasznosítani tudtam a kutatás során.

Ezek közül mindenképp ki kell emelnem a MAGYAR RÁDIÓ ÚJSÁG és a RÁDIÓ ÉLET különböző számait, amelyekben a rádiózás korabeli állapotairól (mind a műsorszórás, mind a technikai-technológiai-infrastrukturális háttér tekintetében) találtam információkat, különböző szerzők tollából.

3. CÉLKITŰZÉSEK

Dolgozatom témájaként olyan kommunikációs területet választottam, amelynek igen régi története van, ugyanakkor feldolgozása olymértékben hiányos, hogy még bizonyos fogalmak pontos definiálása sem történt meg.

Alapvető céljaim egyike a nemzetközi és a hazai rádiózás fejlődésének részletes bemutatása.

A dolgozat első nagyobb egysége a rádiózás kezdetéről, társadalmi- és technológiai fejlődéséről, új műfajok kialakulásáról, a történeti korszakok által hozott változásokról igyekszik összegzést, elemzést adni mind térben mind időben. Ebben választ keresek a kérdésre, melyek voltak azok társadalmi folyamatok, amelyek a rádiózás időbeli és térbeli folyamatát, terjedését, az innovációt meghatározták.

Ezen túl behatóan vizsgálom a közszolgálati-, a kereskedelmi-, a regionális-, a közösségi-, és az internetes rádiózás fejlődését és helyzetét térben és időben. Mi is jellemzi ezeket a rádiózási formákat? Bemutatom és elemzem a rendszerváltozás óta történt rádiózási folyamatokat, összegyűjtöttem sajátosságaikat, társadalmi hozadékukat.

A rádiózás elterjedésében elengedhetetlen szerepe volt a technika fejlődésének. Az elemzésekhez a technikai háttér bemutatása is szorosan hozzátartozik, így külön kitérek a rádiózás technológiai, technikai fejlődésére. A technika, a technológia fejlődését nemcsak az egyes rádiók vonatkozásában, hanem a műsorkészítésben is elemeztem a dolgozat során. Mik voltak ezek az újítások, mire vezettek, mi lett a társadalmi hatásuk?

1986 és 2000 között a felnőtt hazai népesség médiafogyasztásra fordított összes idejében nem, annak összetételében viszont lényeges változások következtek be. A robbanásszerű átalakulás a rendszerváltozás éveivel kötődik. Ez a jelentős átalakulás

mindenképp arra indított, hogy a rendelkezésre álló időmérleg-vizsgálatok alapján még közelebbről megnézzem ezt a folyamatot. Kutatom, hogy mi okozta ezt, hogyan ment végbe, és hogy mivel jellemezhető. Ennek megválaszolásához el kellett végezni a hazai rádiók hallgatottságának elemzését. Szükséges volt megvizsgálni a műsorkészítés rendjét, társadalmi szempontok szerint elemezni a médiahallgatottsági szokásokat és azok változásait.

Kiemeltem a fontosabb médiaszabályozásokat, melyek közül több az események után kullog vagy csak részben működtethető a gyakorlatban.

4. KUTATÁSI MÓDSZEREK

A disszertáció azokkal a kérdésekkel foglalkozik, amelyek a rádiózás fejlődésére, technikai színvonalára és hallgatottságára irányulnak, kiemelve azokat a vizsgálatokat, amelyek a hallgatottságra és az új rádiózási szokásokra, azok térbeli megjelenésére irányulnak. Mivel a kitekintés elég széleskörű és a téma többirányú (társadalmi, műszaki, jogi) megközelítést igényel, az alkalmazott módszerek is ehhez igazodnak.

- dokumentumelemzés:

Első lépésként áttekintettem és összehasonlítottam azokat a tanulmányokat, hazai és nemzetközi szakirodalmakat, recenziókat, üzemeltetési ismertetőket, koncepciókat, törvényeket, amelyek meghatározzák a rádiózás kereteit. Ezek a dokumentumok segítséget nyújtanak a rádiózás – mint kommunikációs innováció – társadalmi és technikai hatásainak és a hallgatottság változó tendenciáinak elemzéséhez.

- interjú:

A témában érintett és járatos szakembereket, kommunikációs és műszaki szakértőket, szerkesztő kollégákat kerestem fel és készítettem velük.

- személyes adatgyűjtés, kérdőívezés:

Elsősorban kommunikáció szakos hallgatók, közösségek (klubok, művelődési házak) látogatóinak *szóbeli és írásos* kérdezését hajtottam végre a hallgatottsági szokásokat illetően. A kérdőíveket a 18-74 év közötti korosztály töltötte ki, képzettségüket tekintve jellemzően középiskolai végzettséggel rendelkeztek, nemi megoszlásuk vegyes volt. Az értékelhető kérdőívek száma megközelíti a 300-at (Függelék).

-adatbázisok elemzése

A szekunder módszerek közül a legfontosabb a rendelkezésre álló nagy mennyiségű információ és adat rendezése, feldolgozása. Ennek során a KSH Statisztikai Évkönyvében megjelent éves adatokat dolgoztam fel, illetve a KSH online adatbázisát is sokszor hívtam segítségül. Folyamatosan figyeltem és építettem be munkámba a Szonda-Ipsos, a Medián, a Gallup adatait, valamint a hallgatói- és időmérleg mutatóikat is.

-elemzések készítése

Elemzéseket készítettem a különböző térségek, rádiók (régiók, kistérségek, települések) hivatalos honlapjairól, a rádiózásra vonatkozó adataikról, szervezeti működésükről. Az internetes rádiózás jellemzőit és hallgatottsági adatait a Hullámvadász és más internetes rádiók portáljainak vizsgálatával elemeztem.

5. EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A magyar rádiózás fejlődésének mérföldkövei a rendszerváltozásig

A hazai és nemzetközi rádiózás fejlődésének kutatása során megállapítottam, hogy a tömegkommunikáció egyik fontos eszköze a *rádió*, amely főként a televíziózás elterjedése előtt meghatározó erő volt a lakosság tájékoztatásában. A rádiótörténet a telefonhírmondóval kezdődik és napjainkban az internetes digitális rádiózásig tart.

Bár ellentmondásosnak látszik, a világ rádiózó nemzetei sorában kétségkívül a magyar tekinthet vissza a legrégebbi múltra. A vezetéken, egy központból sugárzott műsorok ma még élő rendszerének legelső képviselője a budapesti Telefonhírmondó volt.

Az első rádióműsort 1914. március 18-án Belgiumban sugározták, a világ első rendszeres rádióadását 1921-ben az Egyesült Államokban (Pittsburg), Európa első rendszeres rádióadását 1922-ben az akkori Szovjetunióban (Moszkva) kezdték el sugározni. Magyarországon viszonylag későn, 1925. december elsején indult meg a rendszeres műsoradás.

A Magyar Rádió megalakítása Kozma Miklós nevéhez fűződik, aki az 1920-as évek elején az MTI irányítója volt. A rendszeres adás elindulásától a rádiózás állami monopóliummá vált és megfogalmazódott a közszolgáltatóság eszméje a korabeli rádiózás alapvető céljai között (KOZMA M. 1925).

A Magyar Rádió kibontakozási évei az 1928-1940 közötti időszakra esnek. A rádióelőfizetők száma 1926. decemberében 59.529 volt, 1930. január elsején ez a szám már 266.567-re emelkedett. A stúdióadások száma megsokszorozódott, új műsorok indultak, valamint idegen nyelvű továbbképzéseken tanították a műsorkészítőket és a technikai személyzetet. Ebben az időszakban kitűzött és megvalósított cél volt a folyamatos (a kor fejlődésével lépést tartó) technikai fejlesztés, programstruktúra kialakítása, a zene- és irodalomművészet megismertetése szélesebb rétegekkel.

Az 1943-as esztendő – a háború ellenére – a Magyar Rádió életképességét igazolja, hiszen európai összehasonlításban is kiemelkedő teljesítményt nyújtott. Budapest I. napi 18 órában megállás nélkül sugárzott műsort, Budapest II. átlagban 5 órát, Kassa rádiója naponta 3 órát, míg az éjféltől hajnalig Észak-és Dél-Amerikának sugárzott rövidhullámú műsorok időtartama 4 óra volt. Ez azt jelenti, hogy a Magyar Rádió a nap 24 órájában 32 órányi műsort sugárzott, tehát az adott évben kerekén 12 ezer órát.

A háború után a romokban heverő adóállomás, a megrongált és kifosztott stúdióépületek, az elrabolt belső berendezések lehetetlenné tették a rádiózás újraindulását. Az, hogy 1945 elején katonai rendelkezések következtében nem lehetett átmeneti ideig rádiót hallgatni, nem rontott számottevően a helyzeten, mert működőképes rádiókészülékkel is nagyon kevesen rendelkeztek. A II. világháború után bámulatos gyorsasággal épült újjá a rádióhálózat is. Az újjáépítés második szakaszában került a boltokba a Néprádió, amely nem csak olcsó volt, hanem fix hangolású is, tehát kizárólag a gyárilag beállított három adó – a budapesti Kossuth, a budapesti Petőfi és egy közvetítő állomás (általában a balatonszabadi Petőfi) – vételére volt alkalmas. 1945. május elsején újból megkezdődött a Magyar Rádió adása, 1946-ban, pedig ismét szól a Budapest II. is. A koalíciós időkben a műsorválaszték nagyon sokszínű, a pártok megjelenése 1947-ig lényegében kiegyensúlyozott, 1949-ben azonban már az Államvédelmi Hatóság védte a Rádió épületét. Az akkori hatalom azt hitte, hogy a vételi lehetőség korlátozásával az információhoz jutást is meg lehet akadályozni, ám az *Amerika Hangja* magyar adása éppen az 1340 kHz-es Petőfi mellett kapott frekvenciát, és olyan erős teljesítménnyel sugárzott, hogy egész Európában fogható volt.

A helyi és körzeti rádiózás gondolata a fiatal magyar demokráciában is felmerült; 1946-ban Pécs városa és Baranya megye vezetői azzal a kéréssel fordultak a Magyar Postához,

hogy a városi közvetítő állomás önálló műsort is sugározhasson. A körzeti programok azonban 1952-53-ig vártak magukra és a mai napig nem kötelezően teljesítendő részei a közszolgálati rádiózásnak. Az első hazai körzeti stúdiót 1952-ben avatták fel Nyíregyházán.

Az 1956-os magyarországi események egyszersmind szintén médiatörténeti jelentőségűek is. 1956. október 24-étől a Magyar Rádió programját a parlamenti bunkerből sugározták, a közvetítő állomások azonban október 28-ától saját műsort is adtak és szép számmal volt hallható kalózkodó is. Az adáshoz szükséges berendezéseket 1955-56-ban ejtőernyővel juttatták el a szomszédos Ausztriából felszálló mini repülőgépek. Kalózkodónak számított a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulását bejelentő szolnoki állomás is, ugyanis saját frekvenciája helyett a Budapestre kijelölt 539 kHz-en szólalt meg. Az Ausztriából léggömbökön átdobott, illetve otthon barkácsolt szerkezetek segítségével helyi adások kezdődtek, ilyen volt pl.: a Rákóczi- és a Csokonai Rádió. A Magyar Rádió ostromát követően a Szabad Kossuth Rádió műsorszerkezete és egész hangvétele a felkelők céljait szolgálta. Érdeemes felfigyelnünk arra, milyen fontos stratégiai cél volt a rádió elfoglalása, melynek következményei a mai napig is hatnak.

A rendszerváltozás előtti időszakból alig tucatnyi hazai helyi és regionális kezdeményezésről tudunk. Mindegyikük jellemzője, hogy a Magyar Rádiótól függetlenül akartak működni. Az 1980-as évek elején Baján alakult meg az első olyan vidéki rádió, amely 1994-ben állandó engedélyt is kapott. 1986-ban Szentesen gondoltak arra, hogy a helyi műsor idejére leválnak a 3. műsorról. Hárs István, a Magyar Rádió akkor elnöke azonban nem fogadta el az ötletet. Lázár Guy szociológus, a szabad rádiózás egyik hazai szószólója pedig Budaörsön akart létrehozni egy lakótelepi rádiót. Alig pár napon múlt, hogy az ő rádiója nem kezdett el működni. Ugyancsak az 1980-as évek második felében akarta létrehozni saját rádióját a KISZ budapesti bizottsága, de ez a kísérlet sem záródott sikerrel.

A rendszerváltozás után bekövetkezett változások és következményeik

A közszolgálati és a kereskedelmi rádiózás viszonya

Magyarországon a rendszerváltozás előtt a tömegkommunikáció teljes egészében állami ellenőrzés alatt állt, bár sugároztak néhány szabadabb hangvételű műsort is. A rendszerváltozást követő társadalmi, gazdasági változások, majd a médiatörvény által bekövetkezett duális, majd triális médiahelyzet újra és újra szükségessé teszi a rádiózás helyzetének széleskörű tanulmányozását, valamint a technika rohamos fejlődésével a határon túli magyar- és idegen nyelvű rádiózási szokások figyelemmel kísérését, elemzését, széleskörű tanulmányozását.

Az 1993-1994-es években – a frekvenciaelosztás és a médiatörvény megszületése óta – a Magyar Rádió három adása mellett számos helyi rádióadó kezdte meg működését és önálló műsor sugárzását. Az első engedélyek szabálytalanul, szakmai szempontból véletlenszerűen születtek meg. 1994 júliusában új szakértői tárgyalás kezdődött a médiatörvény minél előbbi megalkotásának reményében. Az 1995-ben megszülető médiatörvény rögtön joghézaggal indult, hiszen nem volt világos, hogy a hatáskörétől megszabadított Művelődési és Közoktatási Minisztérium helyett kinek van joga elbírálni a fellebbezéseket. A megszületett médiatörvényt senki nem vette komolyan, mert a határidők tarthatatlanok, a paragrafusok homályosak voltak.

Az akkori állapotokban meghatározó két kereskedelmi rádió közül a Danubius Rádió annak a sajátos helyzetnek köszönheti létrejöttét, ami abból származott, hogy hazánk – a legtöbb szocialista országhoz hasonlóan – más URH sávot használt (az ún. OIRT-ot), mint amit a nyugat-európai országok rádiói. Az 1980-as évek nemzetközi egyeztetésein azután Magyarország is kapott lehetőséget az ún. CCIR-sáv használatára, amelyet eredetileg a Kossuth, a Petőfi és a Bartók programok sugárzására akartak használni. Mivel azonban CCIR

sávú készülék alig volt az országban, felvetődött az ötlet az amúgy is fejlődő osztrák turizmushoz kapcsolódó német nyelvű program indítására. Ez lett a Danubius, jó kereseti lehetőséget biztosítva a Magyar Rádió egyes munkatársai számára. A programot Kab-hegyről és Budapestről sugározták. A Danubiust azonban a kezdetektől nem az osztrák és az akkori nyugat-német turisták, hanem a hazai lakosok hallgatták. E rádió ugyanis az oly nagyon óhajtott szabadabb világ képét sugallta a hallgatónak; a sokak számára nem érthető, de „nyugati” nyelv, az angolszász slágerek, a jól elkészített reklámok a piacgazdaság médiaképét tükrözték. Ezért a Danubius a nyári szezon után sem állt le, hanem magyar nyelven sugárzott tovább.

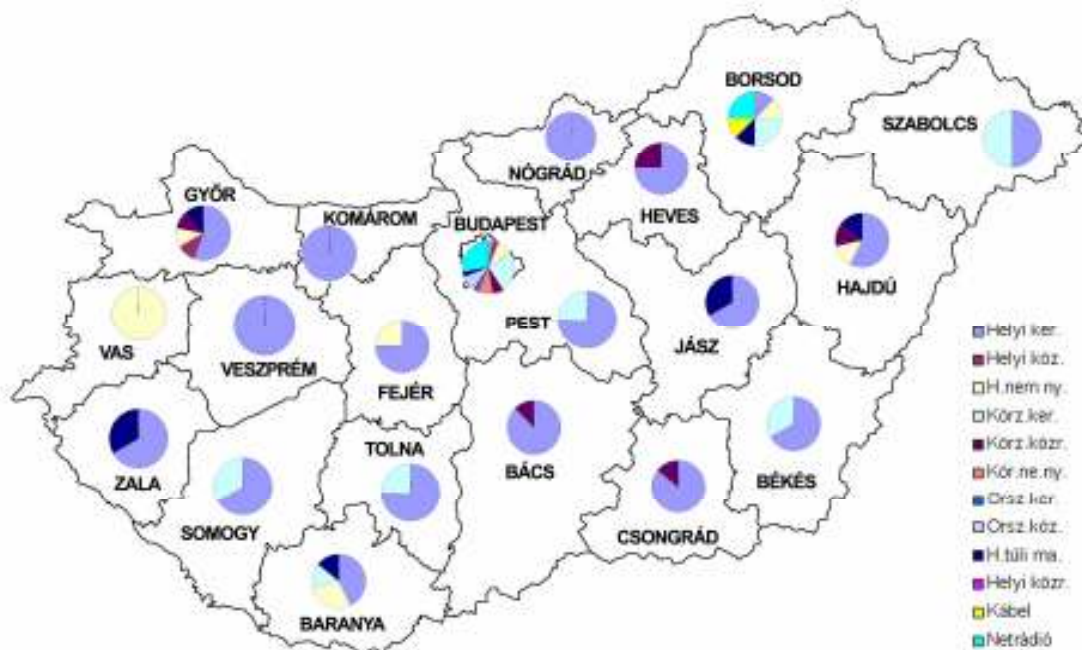
A másik meghatározó csatorna (Sláger Rádió) jóval később kezdte meg működését, 1998-ban. Hátterében egy több országra kiterjedő jól működő médiavállalkozásokat üzemeltető konzorcium áll, amelynek tapasztalataival és tőkeháttérével nem volt nehéz megvetnie lábát a magyar médiapiacra. Az agresszív és hatékony piaci tevékenységnek egyértelműen a közszolgálati rádió látta kárát.

A statisztikai és felmérési adatok elemzése során jól láthatóvá vált a folyamat, aminek következtében a Magyar Rádió (az elmúlt két évtizedben, de különösen a médiatörvény hatályba lépése óta) elveszítette hallgatóinak – a felmérésektől függően számolható – 70-80 %-át. A közszolgálati intézményben a legfájdalmasabb veszteség az ifjúság elvesztése; a 40 éven aluliak közel 90 %-a pártolt el az adóktól. 1986 és 2000 között a felnőtt hazai népesség médiafogyasztásra fordított összes idejében nem, annak összetételében viszont lényeges változások következtek be. A médiafogyasztás teljes ideje egy átlagos tavaszi napon négy óra körül volt 1986-ban épp úgy, mint 2000-ban. Ezen belül azonban a tévézés aránya 48-ról 72 %-ra nőtt, ezzel együtt az újságolvasásra fordított időhányad 16-ról 8 %-ra, a rádiózásé pedig 36-ról 20 %-ra esett vissza. (KSH 1986/1987, KSH 1999/2000)

A Magyar Rádió műsorainak hallgatottsága már az 1980-as évek második felében, tehát még az intézmény monopolhelyzetében csökkenni kezdett: 1985-ben átlagos napi 135 percet mértek, 1986-ban 132-t, 1987-ben 125-öt és 1988-ban 109-et. A rendszerváltozás éveiben ez ugyan hirtelen felugrott (1989-113 perc, 1990 első fele-160 perc), de azóta tovább folytatódik a csökkenés. (LÉVAI B. 1992)

Ennek fő oka a következőképpen foglalható össze:

A technika rohamos fejlődésével a közszolgálati és a kereskedelmi rádiók között hatalmas verseny indult a hallgatóság megnyeréséért. A rendszerváltozás előtt csupán néhány regionális rádió (és televízió) működött. Az 1990-es években látványos változás következett be a kereskedelmi országos- és körzeti adók megjelenésével, valamint a helyi (városi) rádió- (és televízió-) adók tömeges létrejöttével rádióműsort ma már több tucatnyi országos- és körzeti, valamint számos helyi stúdió készít (1. térkép), tehát megszűnt a Budapest központú közszolgálati rádió hegemoniája. Az új „trónkövetelők” (elsősorban a kereskedelmi adók) képviselik mindazt, ami a közrádióknak hiányosság, a rugalmasságot, a piacorientáltságot, a kitűnő marketing-háttérrel.

1. térkép. Magyarországon működő rádiók
(Szerk.: SZIGETHY E. - KOVÁCS G. 2006)

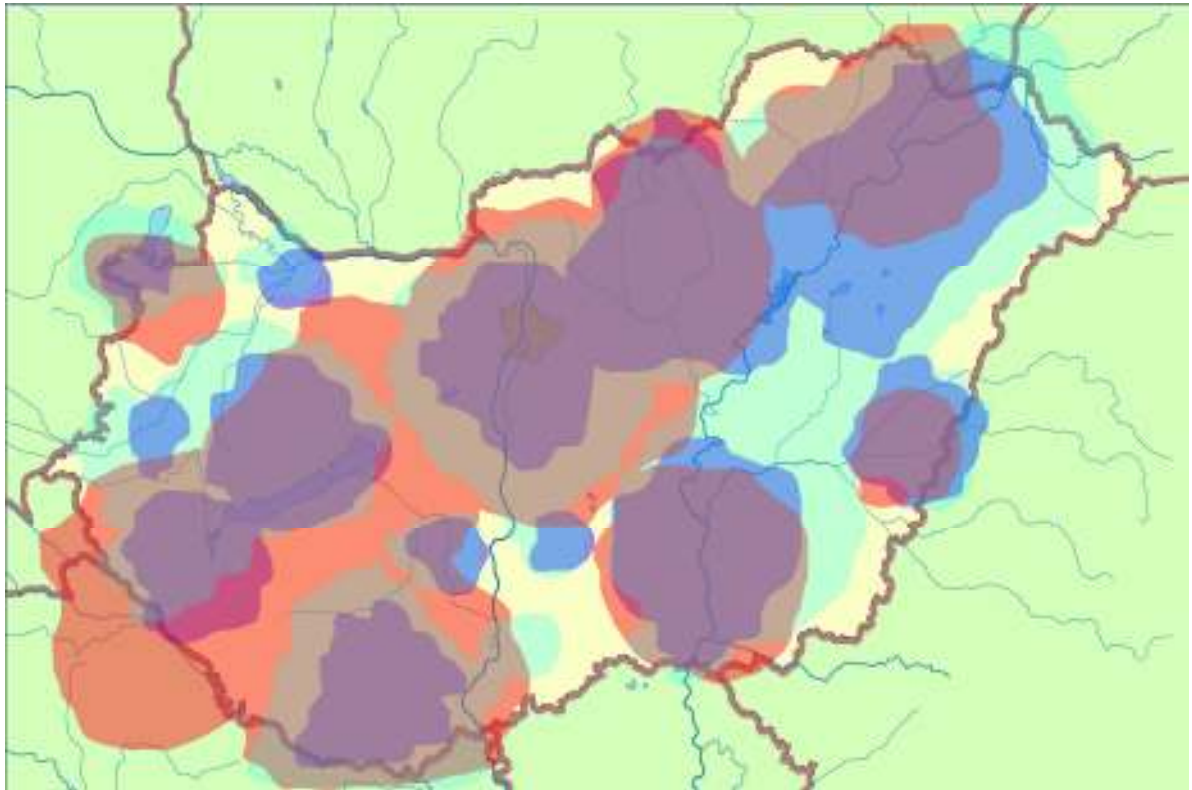
A megyékben a jelölések azt jelzik, hogy ott milyen típusú rádió található.

A közszolgálati csatornák közül csak a Kossuth Rádió versenyképes (ott is csak a Déli Krónika), a fiatal generációk már nem a Petőfi műsorait hallgatják, a magaskultúra közvetítésére hivatott Bartók pedig mindig egy szűk réteget volt hivatott kiszolgálni. A Szonda Ipsos és a Gallup adatai szerint a Kossuth Rádió hallgatottsága 24, a Petőfié 12, a Bartóké egy százalékos. Ráadásul a körszolgálati közönsége öregszik, ami a hallgatottság további csökkenését vetíti előre. (A Magyar Rádió hallgatottságának alakulása, SZONDA IPSOS, 2004).

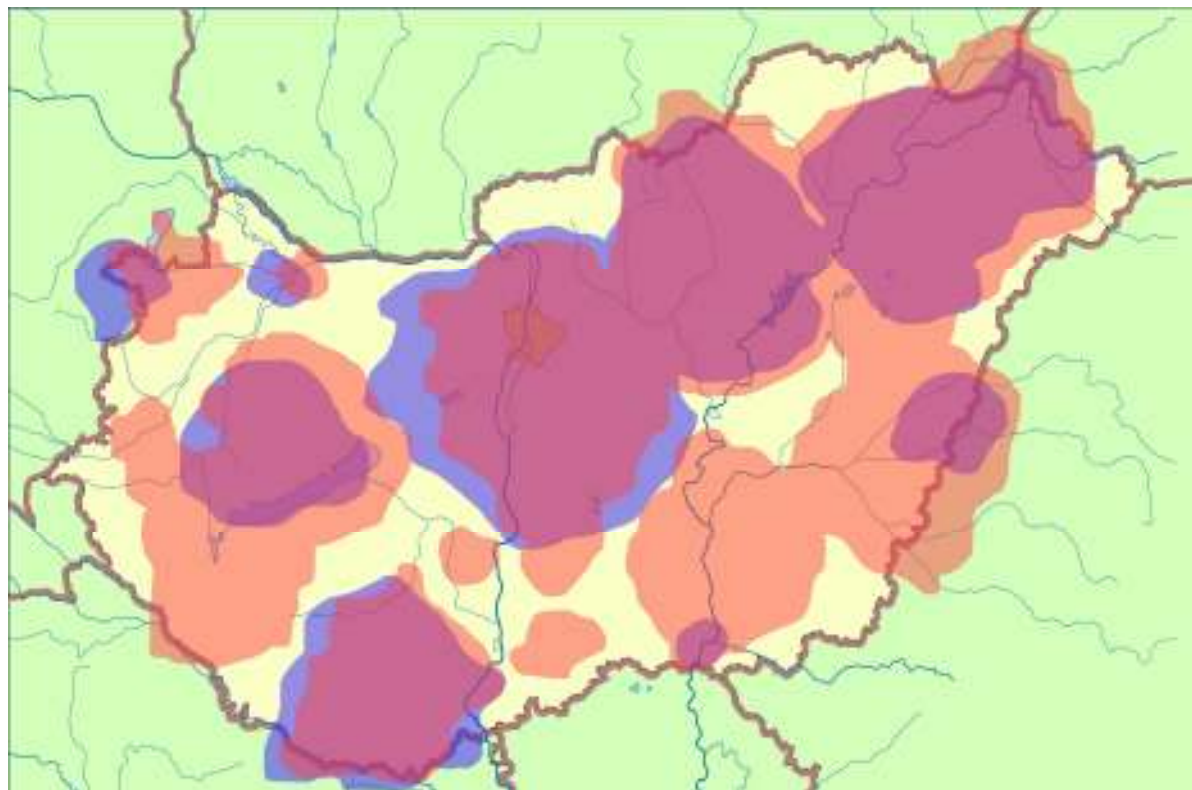
Ez a folyamat még rosszabb színben tűnik fel, ha megvizsgáljuk, hogy az egyes rádióadók (hagyományos földi sugárzással) az ország mekkora részén érhetőek el. Magyarország kis területe és domborzati viszonyai kedvezőek a rádiós (és televíziós) műsorszórás számára. A hazai rádiózás (és televíziózás) központja évtizedeken át a főváros volt, az innen sugárzott műsorok számos adó- és átjátszó állomás közbeiktatásával jutottak és jutnak el szinte a teljes lakossághoz.

Az országosan kiépített, 200 feletti állomásból álló gerincadó-hálózat révén 1998-ban a három országos közszolgálati rádióműsor (Kossuth, Petőfi, Bartók) megfelelő minőségben volt hallgatható az ország több, mint 85 %-án. A CCIR sugárzás fokozatos bevezetése, területi bővítése óta már szinte minden település valamelyik országos közszolgálati (vidéki stúdiókat is beleértve) adóját megfelelő minőségben tudja fogni (2. térkép).

Ha a lefedettséget összehasonlítjuk a két meghatározó kereskedelmi rádió hasonló paramétereivel, akkor látható, hogy a közszolgálati adók nagyobb embertömeget érnek el. Ebből következik, hogy ahol mind kereskedelmi, mind közszolgálati rádió fogható, ott a hallgatók jelentős aránya az előbbi mellett voksol (3. térkép)

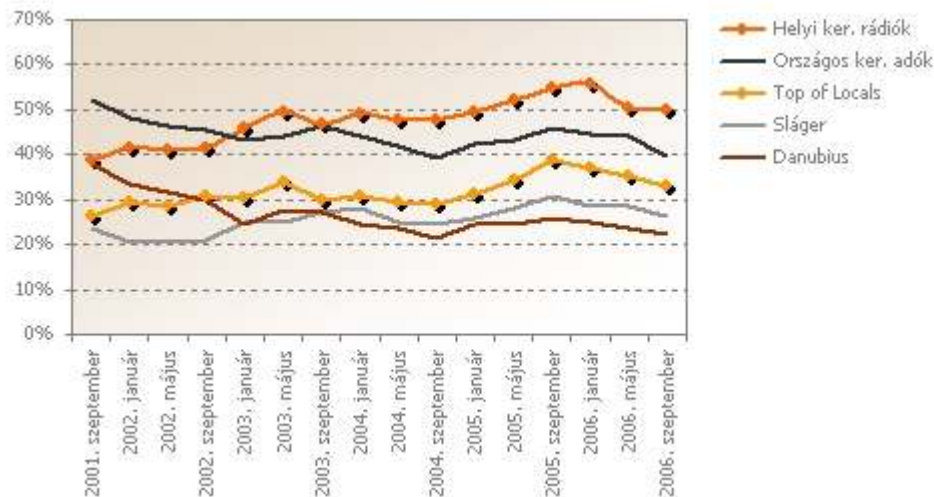
2. térkép: A közszolgálati rádiók országos lefedettsége
 (Forrás: Az Antenna Hungária adatai alapján szerk.: SZIGETHY E.-KOVÁCS G. 2006)
 (színmagyarázat: piros-Kossuth, s.kék-Bartók, v.kék-Petőfi)

3. térkép: Az országos jelentőségű kereskedelmi rádiók lefedettsége
 (Forrás: Az Antenna Hungária adatai alapján szerk.: SZIGETHY E.-KOVÁCS G. 2006)
 (színmagyarázat: piros-Sláger, kék-Danubius)

Sok esetben leghangsúlyosabb szegmense a honi rádiózásnak a gyors ütemben fejlődő helyi rádiózás. A helyi rádiók is kereskedelmieknek tekinthetők, de nem országos lefedettségűek, inkább egy-egy jól meghatározható közösséghez szólnak. A történetükről esett szó, de a legfrissebb adatok (2006) azt mutatják, hogy ahol van helyi rádió, az ott komoly vetélytársa az országos kereskedelmi csatornáknak.

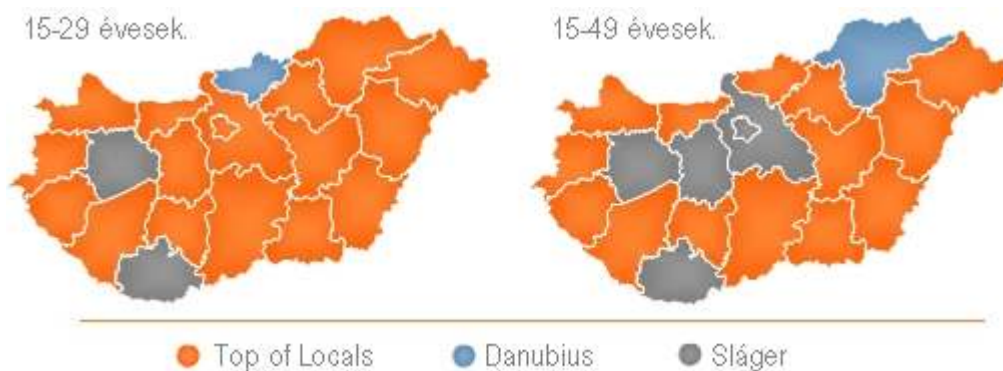
A helyi rádiók szerepe kezdetben az országos kereskedelmi csatornák által le nem fedett területeken volt jelentősebb. A Szonda Ipsos felmérései szerint 2003 elejére datálható az az időszak, amikor a helyi kereskedelmi adókat országos szinten már többen hallgatták, mint az országos kereskedelmi csatornákat (1. ábra)

1. ábra. A kereskedelmi rádiók hallgatottsági tendenciái 2001. szeptember és 2006. szeptember között.

(Forrás: Szonda Ipsos - GfK Hungaria Helyi Rádiós Kutatás 2006. szeptember)

2006. szeptemberében végzett kutatások alapján az ország 19 megyéjéből (Budapestet Pest megyéhez tartozónak minősítve) a 15-29 évesek körében mindösszesen 3 (Baranya, Nógrád és Veszprém) megyében nem a helyi rádiók a meghatározóak (2. ábra).

2. ábra. A helyi és országos kereskedelmi csatornák hallgatottsága a 15-29 és a 15-49 évesek körében, megyénként

(Forrás: Szonda Ipsos - GfK Hungaria Helyi Rádiós Kutatás 2006. szeptember)

Ha kibővítjük a korosztályt, akkor ez a szám ötre emelkedik (Baranya, Veszprém, Fejér, Pest Budapesttel és Borsod-Abaúj-Zemplén), ami azt jelenti, hogy Fejér, Pest és Borsod-Abaúj-Zemplén a középkorúak jelentős aránya az országos kereskedelmi csatornák valamelyikét hallgatja. Nógrád esetében pont ennek ellenkezője tapasztalható, a fiatalabbak inkább a Danubiust, a középkorúak inkább a helyi kereskedelmi csatornákat hallgatják (2. ábra)

A közvélemény-kutatás szerint az egyes megyeszékhelyeken (mint jelentős népesség-koncentrációval rendelkező területek) jellemzően vagy a helyi vagy az országos kereskedelmi csatorna a hallgatott. Meggyőző a helyi kereskedelmi csatorna fölénye Kecskeméten, Békéscsabán, Szegeden, Debrecenben, Egerben, Szolnokon, Tatabányán, Salgótarjánban, Kaposváron, Nyíregyházán, és Szombathelyen. Országos kereskedelmi csatornát hallgatnak inkább a pécsiek, a miskolciak, a budapestiek és a veszprémiek. Megközelítőleg hasonló arányban hallgatnak helyi és országos médiumot Székesfehérvár, Győr, Szekszárd és Zalaegerszeg lakói. (1 táblázat.)

1. táblázat. A helyi és országos kereskedelmi csatornák hallgatottsági rangsora 2006. januárjában, májusában és szeptemberében, a megyeszékhelyeken, 15-49 éves korosztály

Város	2006. január, helyi rádió	2006. május, helyi rádió	2006. szeptember, helyi rádió	2006. január, országos kereskedelmi csatorna	2006. május, országos kereskedelmi csatorna	2006. szeptember, országos kereskedelmi csatorna
Kecskemét	1	1	1	2	2	2
Pécs	2	2	2	1	1	1
Békéscsaba	1	1	1	2	2	2
Miskolc	2	2	2	1	1	1
Szeged	1	1	1	2	2	2
Székesfehérvár	1	2	1	2	1	2
Győr	1	2	1	2	1	2
Debrecen	1	1	1	2	2	2
Eger	1	1	1	2	2	2
Szolnok	1	1	1	2	2	2
Tatabánya	1	1	1	2	2	2
Salgótarján	1	1	1	2	2	2
Budapest	2	2	2	1	1	1
Kaposvár	1	1	1	2	2	2
Nyíregyháza	1	1	1	2	2	2
Szekszárd	2	1	1	1	2	2
Szombathely	1	1	1	2	2	2
Veszprém	2	2	2	1	1	1
Zalaegerszeg	1	2	1	2	1	2

(Forrás: Szonda Ipsos - GfK Hungaria Helyi Rádiós Kutatás 2006. szeptember alapján szerk.:SZIGETHY E. 2007)

A közösségi rádiózás alakulása

Az 1980-as évektől megerősödtek azok az értelmiségi csoportok, amelyek a központi hatalomtól független médiát követelték. S ekkor Magyarországon engedélyezték a kábeltelevíziós hálózatoknak a televíziós műsorkészítést. Ezzel Magyarország több nyugat-európai országot is megelőzött. A „helyi közösségi televíziók” tanácsi (a rendszerváltás után önkormányzati) tulajdonba kerültek, tehát még mindig az aktuális hatalom eszközei voltak, ám szemléletükben, eszközeikben, stílusukban kezdtek eltérni a központi Magyar Televíziótól. A közösségi-kisközösségi rádiók 1994-ben, Ljubljanában elfogadott Európai Chartájában hangsúly a regionalitásra és a helybeliségre tevődött át.

A közösségi rádióadók megfogalmazott céljai, jellemzői:

- A szabad kommunikációhoz való jog előmozdítása, az információ és a vélemények szabad áramlásának elősegítése, a kreatív kifejezésmódok támogatása, a tehetséges helyi alkotók felkarolása, a helyi hagyományok ápolása;
- Arra törekszenek, hogy tulajdonosaik között jelen legyenek a helyi, földrajzilag felismerhető, illetve azonos érdekeket képviselő közösségek;
- Szerkesztőségi, programpolitikai munkájukat a kormánytól, a kereskedelmi és vallási intézményektől, illetve a politikai pártoktól függetlenül végzik;
- A kisebbségi- és peremcsoportok számára hozzáférési jogot biztosítanak, a kultúrák és nyelvek sokféleségének előmozdítói és védelmezői;
- Többségükben non-profit szervezetek.

Az ezredfordulóra lényegében kialakult rádiós struktúrában a közösségi rádiózás eljelentéktelenedett. A hazai médiarendszerre jellemző, hogy a közösségi rádiókat napjainkban már csak egy szűk réteg hallgatja csupán, és a kereskedelmi jellegű helyi műsorszolgáltatók – ritka kivételtől eltekintve – nem különböznek országos vagy körzeti társaiktól, vagyis nem váltak a helyi közélet, a helyi információk fórumává. A közösségi rádiózás fontosságát (a helyi lakosság szempontjából) belátva, ORTT kidolgoztatta az ún. *kisközösségi rádiókra* vonatkozó *pályázati rendszert*.

A pályázati felhívás szerint: „A kisközösségi rádiózás célja, hogy lehetővé tegye olyan rádiók működtetését a kistelepüléseken és kisebb közösségekben, amelyekben nem lehetséges egy helyi rádió gazdaságos működtetése, de a helyi közösség igényelné egy neki szóló rádióadó létét, valamint, hogy lehetőséget nyújtson azon intézményeknek, amelyek a rádiózással egy speciális hallgatói kör igényeit elégítenék ki.”

A pályázatban bemutatott műsortervnek, gazdálkodási- és pénzügyi tervnek alá kell támasztania, hogy a pályázó kisközösségi rádiózás megvalósítása céljából nyújtotta be a pályázati ajánlatát. A pályázatot folyamatosan hirdetik meg; félévenként lehet pályázatot benyújtani. Az ORTT azonban nem vállal garanciát arra, hogy a nyertes pályázó ténylegesen is kap sugárzási lehetőséget, s ha kap is, tud-e valamit kezdeni vele? A kisközösségi jellegből ugyanis két nagyon korlátozó műszaki paramétert határozott meg az ORTT: a teljesítmény nem lehet nagyobb 10 wattnál, az antenna magassága pedig 30 méternél.

2004 őszén mindenesetre elindultak az első kisközösségi rádiók; közöttük akad olyan, amelyiknek a vételkörzete monóban is mindössze 200 méter. A kisközösségi rádiók egy része oktatási intézményekhez kötődik, de van olyan is, amely egyetlen magánszemély tulajdona. Jól látszik azonban, hogy a *kisközösségi rádiók* iránt főként ott van érdeklődés, ahol *földrajzi* értelemben is *kis közösségről*, s nem csupán egy helyen lakókról van szó.

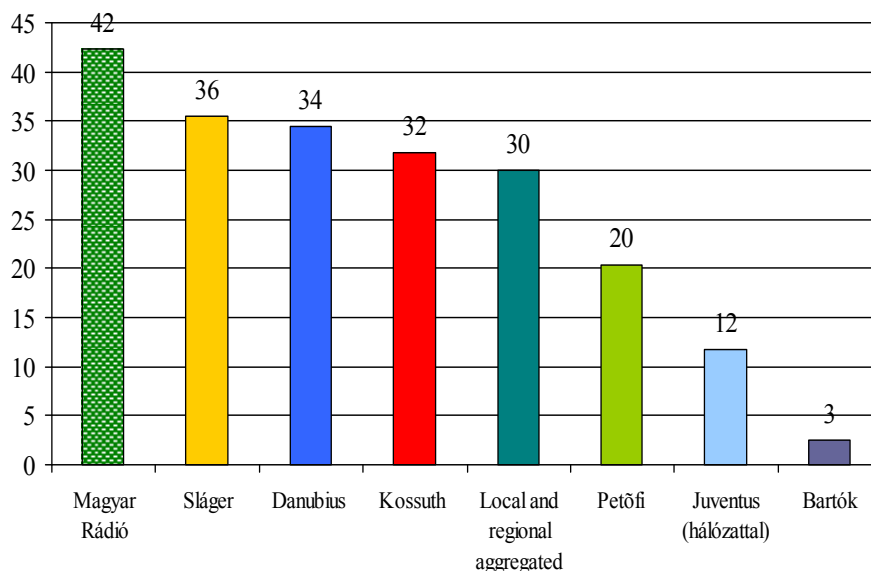
A regionális rádiózás

Regionális műsorszórás a rendszerváltozásig csupán a megyeszékhelyeken folytatott, rövid idejű körzeti rádióadások formájában létezett. Ez alól Budapest sem volt kivétel, ahol szintén sokáig hiányoztak a lakossági és szakmai igényeket kielégítő, szabad tájékozási lehetőségeket nyújtó rádiós (és televíziós) műsorszórási lehetőségek.

A napjaink regionális rádiózása új keletű szegmense a honi rádiótörténetnek. Műsoraik nagy területen foghatók, és differenciált hallgatói igényeket elégítenek ki. Először a korábban önálló műsört sugárzó győri, szombathelyi és nagykanizsai stúdiók közreműködésével – győri központtal – uniós csatlakozásunk napján kezdte meg adását a Magyar Rádió Nyugat-dunántúli Régió Rádiója, mellyel a régiós adások a térségi tudat kialakítását is segíteni akarják. A helyi stúdiók megőrzik önállóságukat, ám közösen készítik el az egész térségnek szóló hír- és magazinműsoraikat.

Ezt követően megalakult a Dél-, illetve az Észak-magyarországi Régió Rádió, majd a Dél-dunántúli Régió Rádió. A régiós adások középhullámon hallhatók, majd fokozatosan FM hullámhosszra kerülnek, azonban tudvalevő, hogy hosszú távon a digitális középhullámú rádiózásé a jövő. Ezek megteremtéséhez azonban nem elég az adókat átállítani – alkalmas vevőkészülékek is kellenek. A régió rádiók adásidejük növekedésével lehetőséget adnak a Csallóköz, Burgerland, a Muravidék, Erdély, és a Dél-vidék magyar lakta területek bemutatásának. S miközben megőrzik önállóságukat (a Magyar Rádió keretén belül), közösen készítik el az egész térségnek szóló hír- és magazin műsoraikat.

A Gallup Intézet felmérése szerint a 14 évesnél idősebb népesség körében a regionális rádiók hallgatottsága a leghallgatottabb közszolgálati rádióéval (Kossuth) vetekszik (3. ábra).

3. ábra. Az országos hatókörű (regionális) rádiók által hetente elért 14 éves és idősebb közönség
(Forrás: GALLUP INTÉZET, 2004.)

Az internetes rádiózás

A rádiós műsorkészítést és műsoradást az 1970-es évek végéig az analóg technika jellemezte, vagyis számítógépeket csupán kiegészítő funkciókra (pl. bérszámfejtés) használtak. A 20. század utolsó évtizede azonban áttörést jelentett ezen a téren is; a hagyományos magnószalag eltűnése mellett, a vinyl hanglemez lényegében kihalt, és a földi műsorszórás területén is megjelennek a digitális rádióadók. A műholdakon keresztül analóg és digitális műsorszórásra egyaránt van példa, de a hagyományos URH sávú rádiózás is kiegészült új funkciókkal.

A műsorszóró rádiózásnak azonban vannak olyan technikai, műfaji és gazdasági jellemzői, amelyek tulajdonformától függetlenül korlátozzák versenyképességét.

1) Az egyik ilyen korlát a rádió legfőbb jellemzője, vagyis az, hogy a rádió sem olvasható szöveget, sem képet nem közvetít. Természetesen feltehető a kérdés, hogy, ha ez nagy hátrány, akkor a rádió miért nem halt el a televízió hatására? E kérdésre például úgy lehet válaszolni, hogy a rádió bizonyos szempontból valóban elhalt, hiszen többnyire csak akkor rádiózunk, amikor tévézni nem tudunk – gépkocsiban, munkahelyen (bár már egyre többen ott is), stb. De lehet úgy is, hogy a rádió technikai egyszerűsége és ebből fakadó széleskörű elterjedtsége, gyorsasága mentette meg a rádiót. Ha azonban ez így van, akkor miért akarunk a rádióból újságot vagy televíziót alakítani? Milyen szerepe lehet a rádióban a szövegnek, az állóképnek, az animációnak, a mozgóképnek?

A rádióval szemben is elvárásként jelenik meg, hogy az éppen futó műsorral egyidejűleg – vagy attól függetlenül – a hallgató tájékozódhasson arról, hogy az adott műsort kik készítették, a készítőik hogyan néznek ki, a műsor miről szól, mettől-meddig tart stb. Nevezzük ezt műsorújság funkciónak. A műsorok készítői is szeretnék tudni, hogy a hallgatóknak mi a véleményük a műsorról vagy arról a témáról, amiről a műsor szól, s előnyös lenne, ha a hallgatók egymás véleményét is megismerhetnék. Ez a visszacsatolás funkció. Sok műsorral kapcsolatosan felvetődhet annak vagy a rádió más szolgáltatásainak értékesítése – miért ne lehetne a kereskedelmi funkciót teljesebbé tenni? Végül elképzelhetők olyan szolgáltatások is, amelyeknek a rádióhoz, rádiózáshoz semmi közük – csak éppen népszerűbbé teszik a rádiót. Az egyszerűség kedvéért ezt szolgáltató funkciónak nevezem.

2) A műsorszóró rádiózás másik korlátja a műsorszórásra használható távközlési lehetőségek véges száma. E a végeesség sokkal inkább hatósági korlát – a törvényhozók szeretik úgy beállítani a dolgot, mintha nagyon szűkös lenne a frekvenciakínálat –, de azért létezik igazi technikai határ is. A műholdas és a kábeles továbbítás ugyan fellazította ezeket a korlátokat, de különösen a műholdas műsorszórás nagyon költséges – egy kisebb rádió számára megfizethetetlen. Márpedig elképzelhető, hogy egy kis rádióállomás sem csupán a saját falujához akar szólni.

Az 1990-es évek elején, a web kezdeti korszakában még csak kevesen gondoltak arra, hogy az Internet fog megoldást kínálni erre a problémára. Érdekesképpen említtem meg, hogy noha az 1995 év végén elfogadott hazai médiatörvény még említést sem tesz a Internetről, e törvénynek egy, 1990-ben készített alternatív változata nem nevesítve ugyan (hiszen akkor még a web nem létezett), de integrálja ezt a lehetőséget.

Az internetes rádiózáshoz technikai értelemben két dolgot kellett kifejleszteni. Az egyik az a digitális hangformátum, amelynek terjedelme sokkal kisebb, mint a CD-n használatosé, ugyanis a szerver kapacitása is véges, továbbá a hanganyag feltöltése is időigényes. A másik probléma a folyamatos, élő adás internetes továbbítása és lejátszása volt. A két problémára elvi szempontból kétféle megoldás is született (gyakorlati sajnos sokkal több), s e két irányzat napjainkban kezd közeledni egymáshoz. A kétféle megközelítés oka az, hogy az élő adást is telefonvonalon keresztül kell tudni lejátszani, hiszen az internetezők

jelenős része egyszerű telefonhálózaton keresztül csatlakozik a web-re, s a lejátszhatóság fontosabb a hangminőségénél. Az archív hanganyagok esetében viszont a felhasználó türelmén (és pénztárcáján) múlik, hogy a hanganyag letöltését vállalja-e. Az előző esetben az élő adás nem ismételtető, mert az a felhasználó gépéről a lejátszás során törlődik, az utóbbi esetben azonban a letöltött és jó minőségű műsorszámot a felhasználó korlátlan számban játszhatja le, sőt másolhatja át. Mind a két esetben tömöríti a hangot, ami azt jelenti, hogy a felismerhetőség szempontjából „kevésbé fontos” részeket kivágják a digitális jelfolyamból. Megjegyezzük, hogy a képeket és a mozgófilmeket is tömörítik, mert az Interneten keresgélők nem szokták kivárni, ha egy-egy oldal percekig töltődik le.

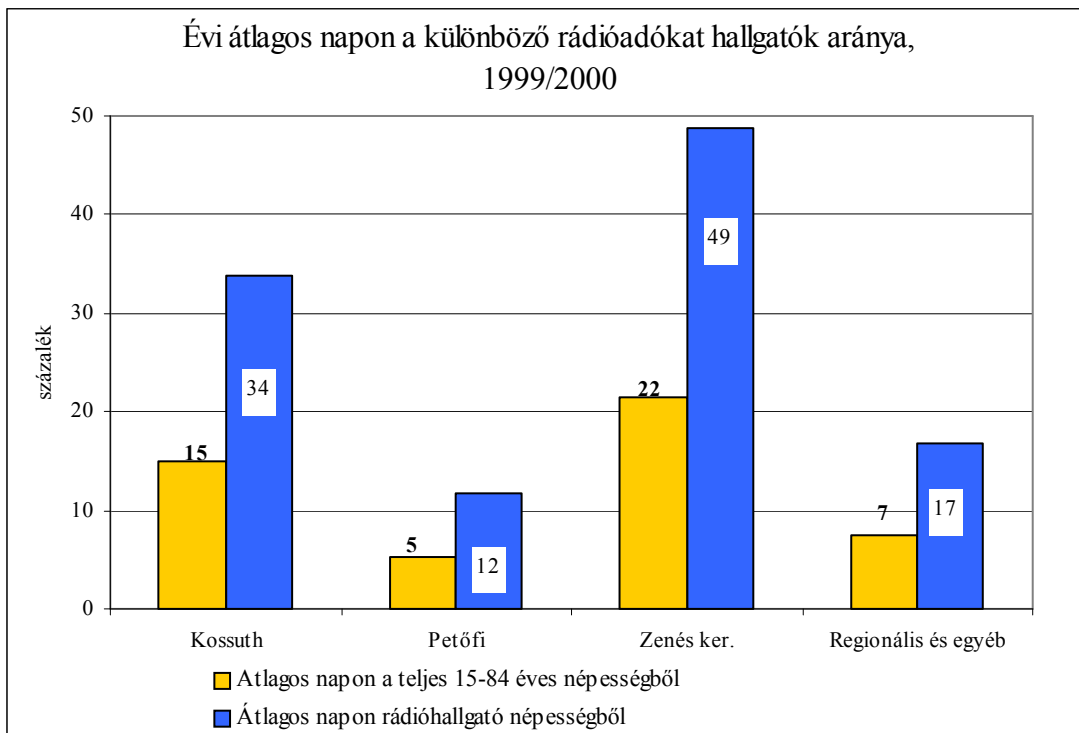
A rádiós műsorszolgáltatók esetében kiemelkedően fontos szolgáltatás az internetes rádióadás, hangminősége, hiszen ahogy a lefedettségi térképek is mutatják, az ország jelentős hányadán az internetes rádiózás az egyik lehetséges információforrás.

Az Interneten található sokféleség egyik fő jellemzője, hogy a profik által nyújtott tartalom alig különbözik a lelkes amatőrök produkcióitól, továbbá a tömegkommunikáció és a távközlés minden lehetséges eszközét használják.

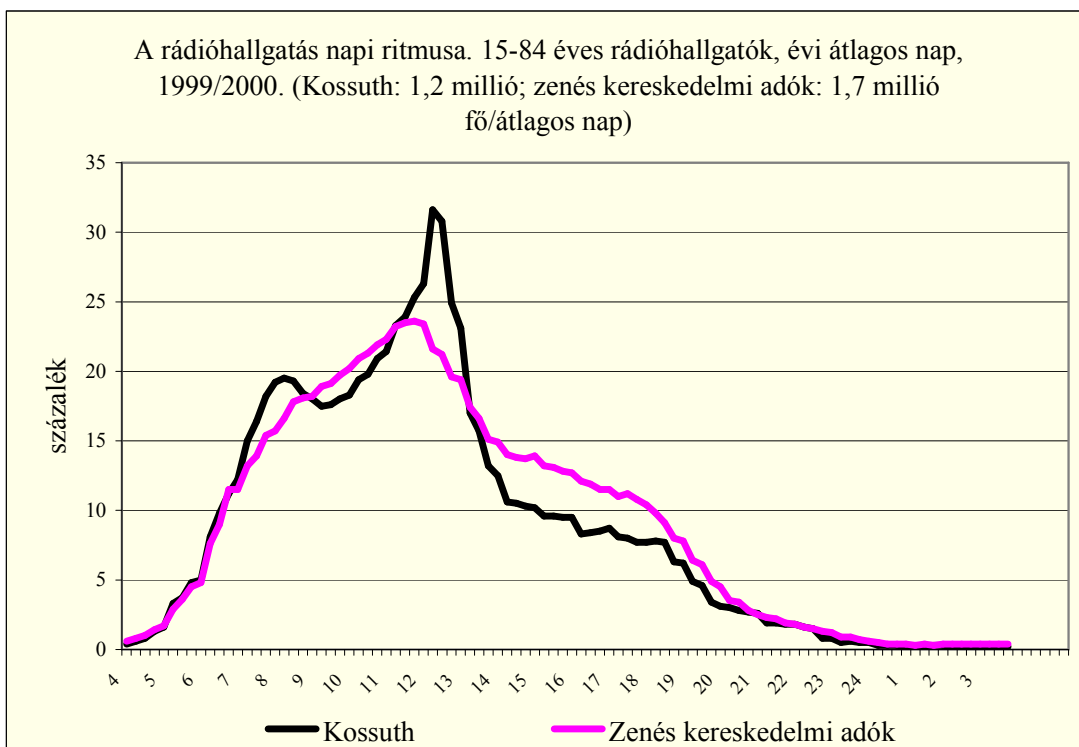
Disszertációmban a magyar média és tömeggkommunikáció szempontjából meghatározó szervezetek internetes kikötőit (Hírközlési Felügyelet-HIF, Országos Rádió és Televízió Testület-ORTT, Magyar Távirati Iroda-MTI, Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete), elemeztem. Tapasztalatom szerint, amíg a kereskedelmi rádiók gyorsan reagáltak a megváltozott helyzetre (Internet, mint műsortovábbítási lehetőség), addig a Magyar Rádió egész internetes tevékenysége ellentmondásos. A világhálóban rejlő lehetőségeket elsőként a Külföldi Adások Főszerkesztősége ismerte fel, hiszen tengerentúli hallgatói számára az Internet könnyen hozzáférhető volt. Az internetes tevékenység egyik akadálya a Magyar Rádió számítástechnikai-informatikai állapotának aggasztó helyzete volt. A számítógép-park 80 %-a elavult, az internetes munkára csak korlátozottan vagy egyáltalán nem voltak alkalmasak. Sok szerkesztőségben még egy gép se volt. A belső hálózat is korszerűtlen volt, a külvilággal történő kapcsolat pedig olyan lassú, hogy a Magyar Rádió honlapja (www.radio.hu) a nap legnagyobb részében elérhetetlen volt.

A Magyar Rádió honlapját a Budapesti Műszaki Egyetem Elektronikus Eszközök tanszéke fejlesztette ki és gondozza. Ugyancsak a BME működteti azokat a szervereket, amelyekről az élő RealAudio adások mennek. Az egyetemen rádiókészülékkel veszik a Magyar Rádió műsorait, ennek következtében a Kossuth Rádió programja berreg, torz, rosszul érthető. A RealAudio közvetítésnek egyébként is szimbolikus jelentősége van, mert egyidejűleg legfeljebb 60 számítógép veheti azt.

Összefoglalva elmondható, hogy a Magyar Rádió ördögi körbe került azáltal, hogy lassan és nehézkesen reagált a piac kihívásaira, elvesztette a hallgatósága jelentős részét (főleg a fiatalabb generációkból), így bevételei (elsősorban reklám) is folyamatosan csökkennek. A jelenlegi helyzetből úgy látszik, hogy a Magyar Rádió lemondott arról, hogy műsorai mintaként szolgáljanak mind a szakmának, mind azoknak, akik most keresik azokat az életviteli értékeket, amelyek beilleszkedésüket, boldogulásukat teszik könnyebbé és emberségesebbé. A kereskedelmi rádiók hallgatottsága hónapról-hónapra változó tendenciát mutatnak, de alapjában korösszetétel szempontjából a hallgatóságuk állandó. Egy átlagos napon a közszolgálati rádió három csatornája közül csak az egyik tud lépést tartani a kereskedelmi csatornákkal (4. ábra), ami jobbára a rendszeres időközönként jelentkező hírműsorainak köszönhető (5. ábra).

4. ábra. Évi átlagos napon a különböző rádióadókat hallgatók aránya
(Forrás: KSH, 2004)

5. ábra. A rádióhallgatás átlagos napi ritmusa a 15-84 éves korosztályban, 1999/2000
(Forrás: KSH, 2004)

Meg kell keresni azokat a lehetőségeket, amelyek segíthetik a hazai rádiózás kulturális-, oktatási fejlesztését, értékmegőrző és értékteremtő műsorkészítését, a különböző életkorú hallgatók igényeinek megfelelő rádiózást.

A rádiózás vizsgálata során megállapítottam, hogy a technikai eszközök a rádiózás kezdetétől napjainkig folyamatosan fejlődtek és fejlődnek, a jogi szabályozók a rádiózás fejlődésére és a társadalmi, gazdasági, politikai változásokra folyamatosan reagálnak, új szabályozók, törvények születnek, de egy rádió alapítását, működését nem segítik, csak szabályozzák.

6. A KUTATÁSI ERDEMÉNYEK HASZNOSÍTÁSI LEHETŐSÉGEI ÉS A KUTATÁS TOVÁBBI IRÁNYAI

Az értekezésben több szempontból vizsgáltam a rádiózás környezeti, társadalmi, technikai, hallgatottsági és gazdasági összefüggéseit. Ezek az eredmények tágabb és szűkebb értelemben hasznosíthatók a rádiózás azon területén, amelyek a digitális technika széleskörű alkalmazását, a rádiókészítés sajátosságait és a hallgatottság emelését célozzák.

Az elemzések alapján megfogalmazható, hogy a kutatásoknak csak abban az esetben lehetnek további eredményei, ha a jelenlegi triális médiarendszert a törvényhozók a Médiatörvény megváltoztatásával új alapokra helyezik. Különösen fontos ez a közszolgálati médiumok esetében, ugyanis betarthatatlan kötelezettségeket ró a törvény a műsorkészítőkre, kötelező érvényű tiltásokat fogalmaz meg, de törvénytértés esetére (elsősorban a közszolgálati médiumok esetében) az egyes műsorkészítési szabálytalanságokon kívül, szankciókat nem fogalmaz meg, valamint nem ad megoldást a közmédiumok finanszírozására.

További kiterjedt elemzésre van szükség a közszolgálati, a helyi, a közösségi- és a regionális, valamint az internetes rádióhallgatási, műsorkészítési szokásokra, valamint a digitális technika terjedésének vizsgálatára.

Kérdés, hogy a nemzeti hagyományok és értékek megőrzése, a kultúra, az oktatás és az ismeretterjesztés szempontjából melyik típusú rádió (televízió) tudja megtartani, átadni a nemzeti kincseket; a nyelvi kultúrát, a vidék kultúráját, népcsoportok hagyományait, stb.? A közszolgálati rádió (és televíziók), amelyeknek mindez alapfeladata, kötelezettsége, de hallgatottságuk (nézettségük) folyamatosan csökken, vagy a színvonalat, értékeket nélkülöző kereskedelmi csatornák? Esetleg a helyi-, kisközösségi (családias) rádió (televízió) állomások? Mindez még feldolgozásra vár.

A médiapiac sokszínűsége kihívás nem csak a tulajdonosoknak, a műsorkészítőknek, hanem a rádióhallgatóknak, a televíziónézőknek és az újságolvasóknak is.

A várható jövő azt vetíti előre, hogy a hagyományos műsorszórással szemben egyre inkább az egyéni program összeállítása lesz a hallgatói igény, vagyis, hogy ki-ki a neki leginkább megfelelő hallani valót kapja az általa rögzített, vásárolt vagy kölcsönzött műsorokból. Az *ellátó* és *önellátó* modell közé azonban már itt van a harmadik modell, amelyre a program-identifikációs (PI) rendszer nyújt lehetőséget. Ugyanis a program azonosítás a digitális technika új aspektusa, amely elvben teljes szabadságot ad a hallgatónak az egyes csatornák között. Azt, amiből ma több csatornán válogathat, a digitális technika általános bevezetésével egy csatornán kapja meg a hallgató, a néző, az olvasó (mint jelenleg az Interneten). A műsorkészítő vállalatok manapság már tudják, melyek azok a lehetőségek, amelyeket ennek a rendszernek a megjelenése hozhat. Ez a rendszer pedig megteremtheti a műsorszórás és az egyéni használat kompromisszumát. Azonban ez sem csodaszer és főleg nem önmagától jött létre, mint ahogy az Internet és a digitális technika sem, melyek alkalmazása fokozott követelményeket támasztanak a műsorkészítéssel szemben, főleg a

közszolgálati médiumoknál. Hiszen más csatornák csak elvétve foglalkoznak értékteremtő, értékmegőrző, hagyományteremtő, hagyományőrző kötelezettségekkel, a magyar nyelv kultúrájának megőrzésével, stb., ami természetesen egyik fő feladatuk is (legalábbis az kellene, hogy legyen).

A hazai média világában új szereplők, új műsorszolgáltatók jelentek meg. A rádiózásban bemutatkozott CCIR-frekvencián már több rádió szólal meg.

A rádiózásban a korábbi évek alaptendenciája folytatódott, a fiatalok körében szinte csak a kereskedelmi adók a népszerűek, a közrádió hallgatottsága folyamatosan csökken.

Már az 1996-os adatok alapján nyilvánvalóvá vált, hogy a közszolgálati rádió nem tudja megőrizni addigi pozícióját, ha sürgősen nem változtatja meg műsorpolitikáját, nem szünteti be egyes műsoraiban a szélsőséges hangvételt.

Az 1990-es évek közepétől jelentősen bővült a vidéki helyi rádiózás (és televíziózás), de a fővárosban is számos új adóállomás létesült. Jórésztük vegyes profilú, közszolgálati funkcióik mellett reklámtevékenységeket is folytatnak.

1995. december elsején a kontinensen elsők között szólalt meg Budapest környékén kísérleti jelleggel a digitális rádióadó (DAB), egy olyan műsorszórási rendszer, amely a digitális technika előnyeinek élvezetét nyújtja a rádiózásban, CD-minőségű hangzást ad.

Mindezek alapján indokolt lenne, ha a kommunikációs szakemberek, a rádió tulajdonosai, vezetői, a műsorkészítők, vagy akár az itt jelenlévő kutatási eredmények alapján végiggondolnák, újra terveznék műsorpolitikájukat, műsorkészítési elveiket, elsősorban a hallgatóság szempontjából. A törvényhozók pedig átgondolnák, hogy a Médiatörvényt újra dolgozzák, alapul véve a disszertációban is megjelenített hiányosságok ismeretében azokat a kötelezettségeket, amelyeket be is tudnak tartani a gyakorlatban a médiumok. Továbbá minden írott- és elektronikus sajtó működésére hoznának mindenki számára kötelező érvényű döntéseket. Ezekbe szükséges beilleszteni egy megkövetelhető etikai kódexet is.

Egy rádió számára nemcsak információ forrás az Internet és a digitális technika használata, hanem az a távközlési eszköz is, amelyen, ha nem jelenik meg széles körben, rövidesen sok rádió (és televízió) elnémulhat. Ez nem kényszer, hanem a tömegkommunikációs szabadság birodalma. A kérdés csak az, hogy a jelenlegi és a jövőbeni csúcs-technika a rádiózásban a hallgatói igény milyen szintjén marad? Ez is a jövő nagy kérdése.

7. A DOLGOZAT TÉMAKÖRÉBEN KÉSZÍTETT PUBLIKÁCIÓK

I. A disszertáció alapjául szolgáló publikációk

- **SZIGETHY E.** Közszolgálati oktatás, képzés. Tudásmenedzsment (közlésre elfogadva) 11 p.
- **SZIGETHY E.** Community Radios in Hungary The Sound of Radios. Modern Geográfia (közlésre elfogadva)
- **SZIGETHY E.** Oktatás és tömegkommunikáció. Tér és Társadalom (közlésre elfogadva) 5 p.
- **SZIGETHY E.** A kommunikáció földrajzi aspektusai. Földrajzi Értesítő (közlésre elfogadva) 16 p.
- **SZIGETHY E.** 2007. Environment and Earth Sciences in Communication and Media. Carpathian Journal of Earth and Environmental Sciences, Volume 2, - Number 1. pp. 1-6.
- **SZIGETHY E.** 2007. Kommunikációs kézikönyv. Ma-Stúdió, Budapest, 56 p.
- **SZIGETHY E.** 2006. A sajtó nyelve, műfajelméleti tudnivalók. Ma-Stúdió, Budapest, 22 p.
- **SZIGETHY E.** 2004. A rádiózás története. Valóság, 2004/1. pp 71-80.
- **SZIGETHY E.** (szerk.) 2004. Közösségi rádiózás. Magyar Rádió Kiadó, Budapest, 120 p.
- **SZIGETHY E.** (szerk.) 2004. Internetes rádiózás. Magyar Rádió Kiadó, Budapest, 115 p.
- **SZIGETHY E.** (szerk.) 2003. Rádiós hangtechnikai ismeretek. Magyar Rádió Kiadó, Budapest, 271 p.
- **SZIGETHY E.** 2003. Kisközösségi rádiózás – kézirat. Budapest, (Készült dr. Hidy Péter munkacsoportja tagjaként) 56 p.
- **SZIGETHY E.** (szerk.) 2002. Médiaműfajok. Magyar Rádió Kiadó, Budapest, 357 p.
- **SZIGETHY E.** (szerk.) 2002. Médianorma. Magyar Rádió Kiadó, Budapest, 135 p.
- **SZIGETHY E.** (szerk.) 2002. Kommunikáció- és médiaismeret I-II. (Szöveggyűjtemény) Magyar Rádió Kiadó, Budapest, 216 p. ill. 196 p.

II. A disszertáció alapjául szolgáló előadások

- **SZIGETHY E.** 1996-2005. Közszolgálati, kereskedelmi és közösségi műsorok a kultúra, az oktatás tükrében (előadássorozat), Rátokay Klub
- **SZIGETHY E. – NEMESKÉRI ZS.** 2004. Közszolgálat és média, manipulatív eszközök. Nyíregyházi Tanárképző Főiskola, Nyíregyháza

III. Egyéb publikációk

- **SZIGETHY E.** A média és az iskola kapcsolata – a Magyar Rádió és az oktatás Új Pedagógiai Szemle (közlésre elfogadva) 6 p.
- **SZIGETHY E.** (szerk.) A Magyar Rádió IV. Anyanyelvi Konferenciájának Tanulmánykötete (megjelenés alatt)
- **SZIGETHY E.** 2004. A győri egyetem és regionális befolyása. Tér és Társadalom 2004/2. pp 167-168.

IV. Egyéb előadás

- **SZIGETHY E.** 2003. A Magyar Rádió, benne a magyar médiumok oktatási tevékenysége. EBU (Európai Közműsorszolgáltatók Nemzetközi Konferenciája), Európa Parlament, Strassbourg